

Feministične perspektive in kriminologija

Zoran Kanduč

Članek obravnava nekatere najbolj izhodiščne lastnosti razmerja med feminizmom in kriminologijo. Predstavljen je položaj feminističnih perspektiv v polju kriminologije. Razčlenjen je pojem "feminizem". Nakazane so najvažnejše smeri znotraj feministične kriminologije. Osrednjena pozornost je namenjena (kritični) osvetlitvi feminističnih kritik tradicionalnih razlag kriminalnega vedenja žensk.

Ključne besede: kriminologija, feminizem, kriminaliteta žensk.

UDK: 343.9+396

Uvodna opazka

"Intimno druženje" feminizma in kriminologije je razmeroma nov pojav. Vseeno pa je "rojstvo" feministične kriminologije težko natančno določiti.¹ Vprašljivo je – vsaj za nekatere znotraj (pa tudi zunaj) feminističnega polja –, ali kaj takega pravzaprav obstaja. Še več, precej sporno je, ali naj kaj takega – namreč feministična kriminologija – sploh obstaja (oziroma: ali je zaželeno, da bi kaj takega obstajalo). Nekatere avtorice, na primer Carol Smart,² so namreč prepričane, da kriminologija za feminizem (in feministke) ni najbolj primerno problemsko torišče.

Čeprav feministična kriminologija – v smislu epistemološko in teoretsko zaokrožene (ali poenotene) zgradbe³ – najbrž res ne obstaja, pa gotovo obstajajo feministične perspektive v (sodobni) kriminologiji. Mnenja o tem, kaj jih povezuje, se razlikujejo. V prvem približku bi lahko prepoznali njihov skupni imenovalac v dveh ključnih poudarkih.

¹ V Evropi (zunaj ZDA torej) je feministična kriminologija najbolj razvita v britanskem prostoru. V pregledu britanske feministične kriminologije Loraine Gelsthorpe in Allison Morris (s. 93) zapišeta, da se njen razvoj začne s knjigo *Women, Crime and Criminology*, ki jo je leta 1976 objavila Carol Smart. Avtorici povezujeta nastanek feministične kriminologije z oživitvijo ženskega gibanja v ZDA (v šestdesetih letih) in v Angliji (v sedemdesetih letih). Po njenem mnenju je feministična kriminologija vplivala na kriminalitetno politiko in prakso kazenskopravnega sistema, predvsem na področju spolnega in družinskega nasilja.

² Carol Smart (s. 70) ocenjuje, da je bilo doslej ogromno feministične energije na področju kriminologije usmerjene v napačne smeri. Po njenem mnenju je namreč že samo "jedro" kriminologije zelo problematično. Zato je zanjo hudo vprašljivo, ali je za feminizem kriminologija sploh področje, ki bi ga bilo vredno "zavzeti" oziroma, v nekoliko milejši različici, ali se je z njim sploh smiselno ukvarjati (ne da bi s tem prispevali k ponovni oživitvi projekta, ki je "že v temeljih" zgrešen). Smart zato opozarja, da je kriminologija za feministke razmeroma nepomembna veda. Če bi se katera od njih vseeno podala na to zmuzljivo področje, bi tvegala, da jo bo doletela dvojna marginalna eksistenca. Namreč: marginalni položaj v razmerju do kriminologije in v razmerju do feminizma.

³ Pravzaprav bi bilo zelo čudno, če bi se izoblikovala feministična kriminologija v smislu metodološko in tematsko enotne perspektive. Ne pozabimo namreč, da ni enega samega feminizma niti ene same kriminologije.

Eden je usmerjen v kritiko tradicionalnih (v pretežni meri pozitivističnih) teorij o kriminaliteti žensk, drugi pa zadeva "spolno vlogo" (*gender*) – in sicer žensko in moško – v teorijah o odklonskem (in kriminalnem) vedenju nasploh. Poleg tega pa je za feministične perspektive značilno, da namenajo precejšnjo pozornost problemskim sklopom, kot so: (a) raznovrstno nasilje nad ženskami; (b) položaj ženskih storilk v sistemu kazenskega prava; (c) vloga ženske – kot subjekta in objekta – v procesih družbenega nadzorstva. Vprašnji, ki zasedata osrednje mesto v preučevanju razmerja med spolno vlogo in kriminaliteto, sta naslednji: (1) problem posplošljivosti, namreč vprašanje, ali (in v kolikšni meri) je mogoče teorije, ki pojasnjujejo kriminalno vedenje moških, aplicirati⁴ na kriminalno vedenje žensk (če je odgovor nikalen, se vsiljuje vprašanje, ali je dane kriminološke razlage mogoče modificirati na način, ki bi omogočil vključitev ženske kriminalitete); (2) problem razmerja med moško in žensko kriminaliteto, se pravi vprašanje, zakaj ženske storijo manj kaznivih dejanj kakor moški (oziroma: zakaj so moški v splošnem bolj nagnjeni h kriminalnemu vedenju).

Od poznih sedemdesetih let dalje je feministična produkcija (kritik, teorij in konceptov) v kriminološkem polju zelo obilna. Feministične perspektive so vstopile v učbeniške prikaze in se v njih trdno zasedale. Kriminološki *mainstream* (ali – za nekatere feministke – *malestream*) jih je že dodobra posrkal vase. Mnenja o vrednosti feminističnih prispevkov v "zakladnico" kriminološkega znanja so deljena. Za Downesa in Rocka je feministična kriminologija omogočila "osvežujoči uvid",

⁴ Nekatere feministke so prepričane, da bi morale kriminološke teorije pojasnjevati kriminalno vedenje žensk in moških (predvsem pa bi morale osvetliti vse tiste dejavnike, ki učinkujejo različno na moške in ženske). Eileen Leonard (s. 57-58) meni, da Mertonova teorija o anomiji ne more razložiti, zakaj ženske store zelo malo kaznivih dejanj, čeprav tudi one občutijo "anomične napetosti". Po njenem mnenju so moški in ženske v socializacijskih procesih usmerjeni k učenju različnih (kulturno predpisanih) aspiracij. Cilj, h kateremu naj bi se ženske naučile stremeti, je predvsem romantična ljubezen, ki se zaključi s poroko (+ družino). Navzlic določeni emancipaciji so ženske v večini primerov še vedno naučene najti svojo samoizpolnitev v vlogi žene in matere. Njihova zanimanja se vrtijo okrog družine, moža, otrok in doma. Lastna finančna uspešnost je manj pomembna. Doseganje zadovoljivega gmotnega (ekonomskega) statusa je namreč predvsem "obveznost" njihovih soprogov.

da se teorije o moški kriminaliteti ne ujemajo z "empiričnimi dejstvi" o ženski kriminaliteti: "Sociologija o odklonjskih pojavih lahko samo pridobi zaradi bolj ustvarjalnega ukvarjanja z vprašanjem, zakaj zatiranje žensk ni vodilo k tolikšnim stopnjam kriminalitete, kolikršne so značilne za moške" (s. 291). Pisca v tej zvezi opozarjata, da je vsaka nova paradigma v kriminologiji vrgla luč na poprej zanemarjeno tematiko. Recimo: Radikalna kriminologija je z vso ostrino potegnila na dan zločine ekonomskih in političnih mogočnejšev. Teorija o etiketiranju nas je spomnila na truzem, da je odklonsko (le) tisto ravnanje, ki ga (nosilci družbene moči) ožigosajo kot takega. Teorije o družbenem nadzorstvu so postavile na glavo dotedanje raziskave o vzrokih (ali dejavniki) kriminogene dispozicije (ali "kriminalnosti"): zanje je ključno odgovoriti na vprašanje, zakaj ravnamo – bolj ali manj – v skladu z veljavnimi/prevladujočimi "normativnimi pričakovanji" (*Why don't we all deviate?*). Teorije o družbenih subkulturah so pokazale, da so odklonska ravnanja – ki so skozi očala morale (in vedenjskih vzorcev) normalnega člana srednjega razreda (večina kriminologov je takih) videti "nesmiselna" ali "brez-ciljna" – še kako napolnjena s pomenom (vrednotami in "namenskostjo"). Funkcionalisti so – ne brez kančka ironije – opozorili, da odklonski pojavi (v glavnem nepriznani in nenameravani) v bistvu podpirajo družbeni red.⁵ Čikaška ("ekološka") šola je pretrgala z močno kriminološko tradicijo, ki je iskala – in najdevala! – vzroke odklonskega vedenja v individualni patologiji. In kje je ob vsem tem specifični prispevek feministične kriminologije? Downes in Rock (s. 292) menita, da feministična kriminologija ni nova paradigma v tem smislu, da bi odstirala nova obzorja, ampak nas prej vabi v vnovično preiskovanje obstoječih paradig, vendar v novi – in doslej zvečine zanemarjeni – luči: v optiki spolne vloge (*gender*).

Pojem "feminizem"

Pojem "feminizem" je zelo problematičen. Opredelimo ga lahko na zelo različne načine. Gelsthorpe in Morris (s. 93-94) opozarjata, da se lahko v besedi "feminizem" skrivajo različni pomenski odtenki. Na primer: (a) žensko gibanje, ki se zavzema za spremembo družbenega položaja žensk in za drugačna pojmovanja "ženskosti" (in kajpak "moškosti"⁶); (b) speci-

⁵ Na primer: Prostitucija – v funkcionalistični optiki – podpira monogamno zakonsko zvezo (in nuklearno družino), saj je ta utemeljena na zatiranju (in nadzorovanju) spolnih nagonov (in "apetitov"). Organizirani kriminal zmanjšuje uporniške težnje in omogoča ekonomske dejavnosti (zaslužek in status) zunaj zakonitega gospodarskega sistema. Herezijo je mogoče izrabiti za obrambo religiozne ortodoksije. In tako naprej.

⁶ Glede na to, da je moška spolna vloga – tradicionalno (namreč v okviru patriarhalne ideologije) – opredeljena v odvisnosti od ženske spolne vloge (ali že kar kot njena superiorna "antiteza"), je seveda nujno, da se vzporedno s spreminjanjem predstave o "normalni" ženski spreminja tudi predstava o "normalnem" moškem. V praksi ti kulturni procesi zaenkrat še ne tečejo tako gladko. Ženske sicer v

fična – praktična ali teoretska – "drža", pogled na svet ali predanost določenim vrednotnim orientacijam. Nobenega dvoma ni, da izhajajo feministke iz precej različnih socialnih, političnih in intelektualnih "okolij". Vsem je običajno skupna izkušnja podrejenosti in – takšne ali drugačne – diskriminacije zaradi spola. Razložki nastopijo, ko je treba pojasniti vzroke in podrobneje opisati pojavne oblike ekonomskega, političnega, kulturnega, spolnega in družbenega zatiranja. Zelo raznolika so tudi stališča do feminističnih raziskav: So to študije o ženskah, študije za ženske ali študije, katerih avtorice so ženske (je moški sploh lahko "feminist")?

Feminizem označujeta dve ključni podmeni, namreč spoznanje, da je ženska – zaradi svoje "ženskosti" – v družbi diskriminirana, in spoznanje, da je treba (z ustrežno družbeno spremembo) podrejenost ženske odpraviti (in doseči enakopravnost glede na spol, saj enakost v strogem pomenu že zaradi neukinljivih bioloških razlik ni mogoča). Znotraj tega najsplošnejšega izhodišča naletimo na kaleidoskopski spekter feminističnih teorij (Beirne in Messerschmidt s. 507), ki jih praviloma povezujejo naslednje izhodiščne predpostavke: (a) ženska – in seveda tudi moška – spolna vloga (ki jo v angleškem jeziku označujejo z besedo "gender", za razliko od biološkega spola, ki ga zaznamuje beseda "sex"⁷) ni preprosto naravno dejstvo, ampak večplastno sestavljen "proizvod" družbenih, zgodovinskih in kulturnih določilnic; (b) "ženskost" se sicer navezuje na biološki spol (v smislu "sex") oziroma na biološko dane razlike (med samcem in samico vrste *homo sapiens*) in reproduktivne zmožnosti, nikakor pa ni logično izpeljana iz te življenjske "substance" (ali z njo vzročno determinirana);⁸ (c) družbeno-zgodovinsko določene

čedalje večjem obsegu postavljajo pod vprašaj svoje tradicionalno "poslanstvo", po drugi strani pa se zdi, da imajo moški pri tem kopico problemov (na ravni svoje "moške" samopodobe). Kot da bi bili moški bolj zmedeni in neodločni pri iskanju novih spolnih vlog (in "identitet").

⁷ Beseda "sex" pomeni – v feministični (sociološki) optiki – prirojene biološke karakteristike, ki tvorijo "samca" (*maleness*) in "samico" (*femalness*). Biološki spol (*sex*) je seveda mogoče spremeniti (s kirurškim posegom), vendar pa je v splošnem (za večino ljudi) nekaj danega. To pa ne velja za "gender", se pravi za socialne, kulturne in psihološke (v socializacijskem procesu pridobljene) značilnosti, ki so povezane – ne pa determinirane – z enim ali drugim spolom. Razložek na ravni kulturnih spolnih vlog zaznamujeta angleški besedi "feminine" in "masculine". To razlikovanje je iz feminističnega zornega kota ključnega pomena. Oseba, ki je po svojih bioloških znakih "ženska" (*female*), ima lahko vrsto značilnosti (na primer način oblačenja, življenjsko "držo", splošno obnašanje ali osebne poteze), ki so v družbi dojete kot "moške" (*masculine*). Isto velja kajpada za osebo, ki je po svojih bioloških znamenjih "moški" (*male*). Tudi ta se lahko obnaša na način, ki bi ga ljudje opisali kot "žensstvenega" (ali: "ne zares moškega").

⁸ V feminističnih teorijah je postavljena pod vprašaj predvsem "patriarhalna" koncepcija ženskosti, ženskih vlog in ženske seksualnosti. Biološki temelj (in iz njega izpeljana heteroseksualna spolnost) pa je ostajal ob tem bolj ali manj nedotaknjen in nevprašljiv. Carol Smart (1995, s. 100-105) naredi v tej zvezi pomemben korak naprej. Problematizira namreč tudi idejo ženske (v bistvu "Ženske") kot

in kulturno posredovane spolne vloge v precejšnji meri vplivajo na življenje v družbi (oziroma ga "strukturirajo") in na osrednje družbene institucije; (č) družbeni konstrukti moških in ženskih spolnih vlog niso simetrični, saj temeljijo na usmerjevalnem (in urejevalnem) načelu, ki poudarja moško "superiornost" ter socialno, politično in ekonomsko dominacijo moških nad ženskami; (d) v prevladujočih sistemih znanja (kajpak tudi kriminološkega) se zrcalijo moški pogledi na naravo in družbo, kar pomeni, da je produkcija znanstvene vednosti "naddoločena" (*gendered*) z družbenimi predstavami (simbolnimi in imaginarnimi reprezentacijami) o "moškosti" in "ženskosti".

Feministične razlike

Carol Smart (1995, s. 39-46) razlikuje tri osrednje feministične "pozicije": (1) empirični feminizem; (2) perspektivni feminizem (*standpoint feminism*); (3) postmodernistični feminizem.

(a) Empirični feminizem je kritični odziv na podmeno o dozdnevno objektivni naravi prevladujočega družboslovnega "znanja" (oziroma "vednosti"). Za empirični feminizem so nevtralne znanstvene "resnice" zgolj odslukava družbenega sveta, kakršen je pač zaznan, ovrednoten in dojet iz moškega – in potemtakem iz subjektivnega (in nujno pristranskega) – zornega kota. Gre torej za "zrcaljenje" seksističnega ("androcentričnega") družbenega sveta, ukrojenega po meri patriarhalne⁹ ideologije, iz katerega so sistematično izključene (izrinjene) ženske in ženska dojemanja, ocene in videnja. Empirični feminizem si prizadeva to pomanjkljivost odpraviti, in sicer predvsem z usmeritvijo empiričnega raziskovanja na zanemarjena ali celo povsem prezrta vprašanja, na primer na nasilje v družini, različne oblike spolne diskriminacije (denimo v svetu heteronomnega dela ali nasploh v ekonomskem sistemu) in na spolno nasilje. Empirični feminizem uporablja

poenotene, nespremenljive, koherentne, stabilne in samoumevne biološke kategorije. Jasno je, da se – posledično – ni mogoče izogniti problematizaciji binarne razlike med spoloma kot nekakšnega večnega in neizogibnega naravnega "dejstva", ki predhodi kulturi in družbeno-zgodovinskimi oziroma diskurzivno "konstruiranim" in zato spremenljivim spolnim vlogam. Pri tem se naslanja na odmevno delo *Gender Trouble*, v katerem Judith Butler dokazuje, da je biološka podlaga ("sexed body") kulturne in diskurzivne podobe "ženskega" (in seveda tudi "moškega") bitja ravno tako družbeno posredovana kakor na njej utemeljeni seksualni pomeni in simboli. Telo (z vsemi svojimi specifičnimi lastnostmi) namreč ni pasivni in večno istovetni medij, v katerega bi se – šele naknadno – vpisovali označevalci kulture ("gendered marks"), ampak se "seksuiru" vzporedno s tem, ko se seksualizira. Razlika med biološkim in družbenim potemtakem ni razlika med "naravo" in "kulturo", saj šele sama "kultura" – s tem da simbolizira spolno (dihotomično) razlikovanje med moškim in žensko – vzvratno vzpostavi "apriorni" razloček med družbenimi in biološkimi vidiki spolnosti in spolnih razlik ("we sex the body as we gender it"). Strogo vzeto, se šele s tem (kritičnim) obratom – ki mu sledi tudi Carol Smart – odločilno

ustaljene sociološke (praviloma pozitivistične) metodologije, da bi z njimi "pokril" sive lise v družboslovnem raziskovanju.

(b) Perspektivni feminizem (*standpoint feminism*) skuša utemeljiti feministično vednost na izkustvu, vendar ne na kakršnemkoli, ampak na specifično "feminističnem" doživljanju sveta, ki izhaja iz reflektiranega boja žensk zoper zatiranje in izkoriščanje in je – ravno zaradi tega dejstva – bolj popolno in manj izkrivljeno kakor vladajoči moški pogled na svet (oziroma moško videnje sveta). "Pristno" feministično izkustvo ima potemtakem dve neločljivo povezani sestavini, in sicer intelektualno (ali teoretično) in politično (ali praktično).

(c) Postmodernistični feminizem izhaja iz treh osrednjih teoretičnih podmen. Te so: (1) substancialna ideja Ženskosti (*Womanhood*), izdelana po zgledu bele, anglosaksonske, protestantske ženske iz srednjega razreda, ne more poenotiti raznorodnih feminističnih izkušenj (na primer doživljanj, ki so značilna za delavske ženske, črne ženske, verne ženske, priseljene ženske, ženske iz nerazvitih držav "tretjega sveta", lezbijke in druge feministke); (2) marksizem – kot nekakšna celostna ali vseobsegajoča družbena teorija – ne more pojasniti vseh specifično ženskih problemov (niti ne vsebuje v svojih političnih implikacijah enoznačnih praktičnih rešitev za žensko "vprašanje"); (3) postmodernistične teorije si – za razliko od perspektivnega feminizma – ne prizadevajo za izoblikovanje enega samega izrazito ženskega (in edino pravega) videnja sveta (se pravi ene same feministične "resnice"), saj priznavajo pluralizem podrejenih znanj, subjektivnih realnosti in življenjskih izkušenj.

Feministične perspektive se razlikujejo tudi po razlagah podrejenega položaja žensk (Beirne in Messerschmidt s. 515-522). Liberalni feminizem ga povezuje z različnimi socializacijskimi vzorci (ki "proizvajajo" kulturno določene razlike v moških in ženskih identitetah) in z neenakimi priložnostmi

zamajeta (za večino nas najbrž skrajno neproblematični in pomensko trdni) kategoriji "moški" in "ženska" (s katerima se običajno poistovetimo brez večjih pomislekov, dasiravno lahko ob tem ali pa – kar je še najbolj verjetno – pozneje problematiziramo kulturno pogojene pomeni "moškosti" in "ženskosti"): določeni biološki znaki niso več dojeti kot "bistvo" (ali kot "specifična razlika"), ki bi utemeljevalo istorodno kategorijo Ženske (ali Moškega). Posledično pa se zatresejo tudi prevladujoče predstave o "normalni" ali "naravni" človeški spolnosti.

⁹ Verbanc (s. 531) opredeli besedo "patriarhat" kot rodovno skupnost (v praskupnosti), v kateri je bila osnovna družbena enota očetovski rod, za katerega je bilo značilno gospostvo mož, zlasti rodovnih starešin. V sodobni feministični teoriji naletimo na zelo različne definicije "patriarhata". Ta beseda kajpak ne označuje zgolj "vladavine očetov", marveč v večji meri (nad)oblast moških (nasploh) in izrabo te moči zoper ženske. Nekatere feministke zavračajo zamisel o patriarhatu (oziroma "patriarhalnih" strukturah in "patriarhalnih" odnosih), saj zbuja zavajajoč vtis, da se nanaša na razmeroma tog ali celo univerzalni sistem moške nadvlade (dominacije) oziroma na en sam ključni vzrok ženske podrejenosti v družbi.

(zlasti na ekonomskem in političnem področju).¹⁰ Marksistični feminizem izhaja iz podmene, da je družbeni položaj ženske opredeljen z razredno in spolno delitvijo dela, pri čemer pa so razredne in spolne neenakosti (v kakovostnem in količinskem smislu) odvisne predvsem od lastninskih odnosov in kapitalističnega proizvodnega načina. To z drugimi besedami pomeni, da so človeški reprodukcijski odnosi – vsaj “v zadnji instanci” – podrejeni produkcijskim odnosom, spolno zatiranje pa ekonomskemu zatiranju (ženska je torej primarno podrejena “kapitalu” in šele sekundarno moškemu).¹¹ Radikalni feminizem označujejo naslednja stališča: (1) moški nadzor nad delovno silo in nad žensko seksualnostjo je “podlaga” za vse družbene odnose in iz njih izvirajočih neenakosti (tako da je specifično moška moč/oblast ključni razlog za družbeno podrejenost žensk, ne pa strukturne določilnice, značilne za razredno – na primer kapitalistično – družbo); (2) ženske so – gledano iz zgodovinskega zornega kota – prva zatirana družbena skupina; (3) zatiranje žensk je najbolj razširjena oblika zatiranja, na katero naletimo v sleherni zgodovinsko dani družbi; (4) zatiranje in izkoriščanje žensk je izredno globoko zakoreninjeno v osrednjih družbenih odnosih, tako da ga ni mogoče odpraviti samo z ukinitvijo razredne razcepljenosti družbene strukture; (5) osrednja značilnost moškega gospodstva (v sodobnih zahodnih družbah) je nadzor nad žensko seksualnostjo (na primer v obliki prisilne heteroseksualnosti

¹⁰ V liberalni feministični optiki je enakost med spoloma dojeta predvsem kot enakost na ravni socialnih priložnosti za razvijanje človeških talentov, in to ne glede na spolne razlike (Jaggar in Rothenberg s. 84). Po drugi strani pa so problematizirane socializacijske strategije – zlasti znotraj družinskega kroga -, ki generirajo konvencionalne spolne vloge. Na primer: Ženske naj bodo potrpežljive, razumevajoče, občutljive, pasivne, čustvene, nenasilne, nenapadalne, odvisne (nesamostojne) in ljubeče (osredotočijo naj se na dom in družino, v poklicni sferi pa naj opravljajo dela, ki so podobna tistim, za katere so “zadolžene” v zasebni sferi). Moški naj bodo samozavestni, neodvisni, odgovorni, tekmovalni in agresivni. Svojo “identiteto” naj si izoblikujejo v svetu heteronornega dela, kjer “služijo za kruh” (+ za vse druge porabniške dobrine, ki so *sine qua non* za ugled družine – in njenih posamičnih članov, zlasti žene – v obeh relevantne “referenčne skupine”) in zagotavljajo družbeno-ekonomsko varnost (in sprejemljivo raven blaginje) svoji družini.

¹¹ Zgled marksističnega pristopa v feministični kriminologiji je delo *Crime and Deviance in America* (1980). Avtorji, Sheila Balkan, Ron Berger in Janet Schmidt, povezujejo žensko kriminaliteto z ideologijo seksizma. Ta opravičuje družinske strukture v kapitalistični družbi, položaj ženske pa zasidra v polju družine, monogamne spolnosti in doma (s. 215). To pojasnjuje specifično naravo ženske kriminalitete, ki je omejena na ekonomska kazniva dejanja (v glavnem na manjše tatvine in prostitucijo), medtem ko so nasilna kazniva dejanja usmerjena predvsem zoper družinske člane, sorodnike in ljubimce. Julia in Herman Schwendinger – v delu *Rape and Inequality* (1983) – dokazujeta, da je obseg moškega nasilja v katerikoli družbi določen prvenstveno z razrednimi odnosi in načinom proizvodnje. Po njunem mnenju izkoriščevalski produkcijski način bodisi ustvarja bodisi povečuje neenakosti med spoloma in posledično še nasilje zoper ženske.

in raznovrstnega spolnega nasilja, ki ga spremlja – virtualno ali dejansko – telesno nasilje). Socialistični feminizem se razlikuje od marksističnega in radikalnega v tem, da ne daje vnaprejšnje prednosti ne razredu ne (biološkemu) spolu. Razred in spol sta v odnosu interakcije in ko-reprodukcije.¹² Da bi razumeli implikacije razrednega položaja, je potemtakem treba upoštevati, kako je razred strukturiran glede na spolno delitev (in obratno).

Ženske, kriminaliteta in (tradicionalna) kriminologija

Ženska kriminaliteta v glavnem ni bila v središču zanimanja tradicionalne kriminologije. To po svoje niti ne preseneča, in sicer iz zelo preprostega razloga. Kriminaliteta je slej ko prej izrazito “moški” pojav. Nesporno dejstvo – pravzaprav eno izmed sila redkih tovrstnih “dejstev” v kriminologiji – je, da ženske store malo kaznivih dejanj.¹³ Njihova kazniva dejanja niso le redkejša¹⁴ (v primerjavi s kaznivimi dejanji moških),

¹² Zgled socialističnega pristopa v feministični kriminologiji je delo *Capitalism, Patriarchy, and Crime* (1986). James Messerschmidt v njem dokazuje, da interakcija med kapitalističnimi in patriarhalnimi strukturami ustvarja močne in nemočne družbene skupine. Člani vladajočih (profesionalno-menedžerskih in kapitalističnih) razredov – ki so zvečine moškega spola – imajo največ priložnosti za kriminalno vedenje. Njihovi “zločini” so neprimerno bolj škodljivi kakor kriminaliteta moških iz nižjih slojev. Slednji ne morejo sodelovati v korporacijski ali državni kriminaliteti. Njihove priložnosti za nezakonito (in kaznivo) ravnanje so omejene na konvencionalna kazniva dejanja (ropi, vlomi, tatvine, goljufije, preprodaja drog ...). Majhen obseg ženskega kriminala Messerschmidt pojasnjuje z nemočnim položajem ženske v družbi. Ženske imajo namreč še vedno manj zakonitih in nezakonitih priložnosti, predvsem pa manj “virov” (*resources*), ki so potrebni za izvrševanje resnih kaznivih dejanj.

¹³ Frances Heidensohn (1994, s. 1001-1003) v tej zvezi poudarja, da je kriminaliteta v vseh evropskih državah dejavna, v kateri prevladujejo moški. Nekako od sedemdesetih let dalje potekajo – zlasti v angloameriškem prostoru – živahne in polemične razprave o tem, ali ženska kriminaliteta narašča hitreje kakor moška (oziroma: ali se delež ženske kriminalitete povečuje). V marsičem jih je – z odmevno knjigo *Sisters in Crime* – izzvala Freda Adler (1975), ki je trdila: (a) da ženska kriminaliteta v poznih šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih naglo narašča; (b) da postajajo ženske storilke po načinu (“vzorci”) kriminalnega vedenja čedalje bolj “moške”, namreč bolj agresivne in bolj nasilne; (c) da so ti procesi in spremembe na področju ženske kriminalitete posledica razvoja ženskega/feminističnega gibanja (gre torej za tezo, da osvobodilno žensk povzroča povečanje kriminalitete). Teza o naraščanju ženske kriminalitete je bila sprejeta s precejšnjo skepsjo. Heidensohn v tej zvezi navaja raziskave, ki so odkrile (v ZDA in Britaniji) razmeroma stabilen delež ženskih nasilnih kaznivih dejanj in povečanje premoženjskih (“konvencionalnih”) kaznivih dejanj. Teza o “novi ženski storilki” je za Heidensohnovo bolj “socialna invencija” (oziroma dozdevek) kakor odsev empirične realnosti.

¹⁴ Spoznanje, da store ženske malo kaznivih dejanj, ni omejeno samo na ozke kriminološke kroge. Nasprotno. Ravno zato, ker gre za nekaj obče znanega, ima to dejstvo važne posledice za tiste ženske, ki store kaznivo dejanje. Te so namreč pogosto dojete kot osebe, ki so prekršile dve vrsti norm, in sicer kazenskopravne (so-

ampak so v splošnem manj nevarna. Ženska "poklicna storilka" (ali kršiteljica s "kriminalno kariero") je prejkone izjema. Število žensk v zaporih je povsod neprimerno manjše od števila moških zapornikov. Poleg tega prevladuje prepričanje, da je ženske (storilke kaznivih dejanj) lažje nadzorovati, namreč zastrašiti ali "poboljšati". Ker ženska kriminaliteta ne predstavlja resnega "družbenega" problema, se (v glavnem moški) kriminologi zaradi nje niso pretirano vznemirjali. Največ pozornosti so namenili moški kriminaliteti.

Vseno pa – že na prvi pogled skrajno neuravnovešeno – razmerje med žensko in moško kriminaliteto ni ostalo nepazeno. Že Adolphe Quetelet (s. 19-22) je – zlasti v delu *A Treatise on Man* (1842) – podrobno preučil vpliv spola na nagnjenost h kriminalnemu vedenju. S preučevanjem uradnih statističnih podatkov o kriminaliteti (iz tridesetih let devetnajstega stoletja) se je dokopal do spoznanja, da je bilo tedaj nagnenje h kriminalnemu vedenju pri moških štirikrat večje kakor pri ženskah. Zakaj so bili, po njegovem mnenju, francoski moški štirikrat bolj "kriminalni" kakor ženske? Quetelet pojasni to razliko na podlagi treh pogojev, ki so *sine qua non* za izvršitev kaznivega dejanja. To so: (1) volja (ali želja) izvršiti kaznivo dejanje (ki je odvisna večinoma od posameznikove "morale"); (2) ugodna priložnost za izvršitev kaznivega dejanja; (3) splošne (in posebne) zmožnosti za izvršitev kaznivega dejanja. Quetelet opozarja, da ženske v večini primerov težje zadostijo omenjenim zahtevam. Ženske so namreč zanj bolj moralne. V večji meri kakor moški so pod vplivom dveh značilno moralnih čustev, namreč sramu in želje po spodobnosti (*modesty*). Zaradi svoje ekonomske odvisnosti od moškega in odmaknjenosti od najvažnejših prizorišč javnega – zlasti gospodarskega in političnega – življenja (oziroma zaradi osredinjenosti na dom in družinsko življenje

cialne) in še pravila, ki urejajo spolne vloge (se pravi normativna pričakovanja v zvezi s tem, kaj pomeni biti ženska in kako naj se "prava" ženska obnaša v družbi). Ker ženske redko storijo (zares hudo) kaznivo dejanje, obstaja skušnjava, da bi redkost povezali z nenormalnostjo (ali celo nenaravnostjo), namreč v tem smislu, da bi kaznivo dejanje ženske razumeli kot "simptom" storilkine "nenormalnosti" (na primer biološke ali psihološke "patologije").

¹⁵ Glede na to, da se od obdobja, v katerem je živel Quetelet, položaj žensk izboljšuje, bi pričakovali, da se bo vzporedno s povečevanjem priložnosti (za kriminalno vedenje) povečeval tudi obseg ženske kriminalitete. Natačno to trdijo nekatere kriminologinje. Rita Simon (1975) na primer meni, da so se z vstopom žensk na trg delovne sile povečale priložnosti za žensko beloovratniško kriminaliteto. Možne so še druge kriminogene situacije. V meri, v kateri se ženske vključujejo v osrednje tokove družbenega življenja, privzemajo tudi "moške" ideale uspešnosti. Tu pa se odpira problem "anomije" (v durkheimovskem in/ali mertonovskem smislu), saj je pač nesporno, da so zakonite – namreč družbeno dovoljene – priložnosti za doseganje osebnega "uspeha" slej ko prej omejene.

¹⁶ Ženske osebne lastnosti, ki po Queteletu zmanjšujejo "kriminalnost" žensk, so večinoma proizvod specifične socializacije v žensko spolno vlogo. Če bi se razlike med moško in žensko spolno vlogo zmanjšale, bi to pomenilo, da bi postale tudi ženske bolj nagnjene h kriminalnemu vedenju. To je stališče, ki ga zagovarjajo

v sferi zasebnosti) imajo manj priložnosti¹⁵ za kriminalno vedenje (in ne nazadnje tudi manj skušnjav). Poleg tega pa so telesno šibkejše, zaradi česar težje izvršijo vsa tista kazniva dejanja, pri katerih je moč ključnega pomena. Quetelet meni, da imajo ženske manj silovite strasti, ki jih mnogo redkeje kakor moški podžigajo z uživanjem alkoholnih pijač.¹⁶ Ker ženske večino časa prebijejo doma ali v družinskem krogu, so njihova morebitna nasilna kazniva dejanja usmerjena večinoma zoper osebe, s katerimi so v intimnih stikih.

Bolj kakor s Queteletom se feministke ukvarjajo z Lombrosovo dediščino. To je vsaj na prvi pogled nekoliko nenavadno, saj se iz današnje perspektive Lombrosovo antropološko kriminologijo ocenjuje zgolj kot uvodno, a povsem zgrešeno poglavje v razvoju znanstvene (pozitivistične) kriminologije. Feministke se s takšno oceno seveda v celoti strinjajo, vendar pa hkrati opozarjajo, da se je biologistično dojetje ženske kriminalitete obdržalo še dolgo po opustitvi tovrstnih razlag moškega kriminalnega vedenja.¹⁷ Lombroso je zato zanje še vedno avtor, ki je vršen kritike, saj lahko slednja deluje kot kritika biološkega pozitivizma¹⁸ nasploh.

Lombroso je – skupaj s svojim svakom Ferrerom – objavil teorijo o ženski kriminalnosti v knjigi z dovolj pomenljivim imenom *La Donna Delinquente* (1895). To delo je ukrojeno po enakih metodoloških načelih kakor druga Lombrosova dela (zlasti najbolj slovito – ali razvpito – z naslovom *L'Uomo Delinquente*). Lombroso in Ferrero (s. 29) sta se s primerjanjem lobanj kriminalnih žensk z lobanjami normalnih žensk dokopala do spoznanja, da so prestopniške ženske bolj podobne moškim (kriminalnim in normalnim) kakor normalnim ženskam. "Popolni" kriminalni tip, namreč posebna antropološka kategorija s štirimi ali več značilnostmi degeneracije, je pri

nekatero kriminologinje. Ann Oakley (s. 70) meni, da postaja zaradi zmanjševanja razlik med spolnima vlogama žensko odklonsko ravnanje čedalje bolj podobno moškemu odklonskemu ravnanju. To tezo je podrobno razvila Freda Adler (1975), ki trdi, da postajajo ženske – od konca šestdesetih let dalje – bolj "moške", to pa se odraža tudi v bolj agresivnem in nasilnem ("moškem") kriminalnem vedenju.

¹⁷ Kritike Lombrosove teorije o "atavističnem kriminalcu" so bile v kriminologiji deležne precejšnje pozornosti. To velja še zlasti za Goringovo delo *The English Convict*. Zanimivo je, da je bil domet teh – najzgodnejših – kritik celo precejšen (Heidensohn 1994, s. 1000).

¹⁸ Kriminološki pozitivizem se je pojavil bolj ali manj istočasno kakor drugi družboslovni ("neokantovski") pozitivizmi (kot so sociološki, pravni ali psihološki pozitivizem). Vsa od njih si je določil svoje lastno raziskovalno polje, namreč ločeni in razmeroma samostojni ("relativno avtonomni") objekt spoznavanja (predmet sociologije je "družba", predmet pravne znanosti je veljavni sistem norm, ki jih postavlja in sankcionira "država", in tako naprej). Sleherni od družboslovnih pozitivizmov je razvil svoje (specifične) metode in tehnike za preučevanje (in razumevanje) lastnega objekta. Za razliko od "comtovskega" pozitivizma (ki si prizadeva najti "globoke zakonitosti") poskuša kriminološki pozitivizem odkriti zgolj indikatorje in faktorje. V tem pogledu bi ga lahko označili kot "površinsko znanost" (Matza s. 5).

ženskah skrajno redek (v primerjavi z moškim kriminalcem). Lombroso in Ferrero zapišeta, da je kriminalna ženska skoraj normalna¹⁹ v primerjavi s kriminalnim moškim, ki ga označuje pravo "bogastvo anomalij". Pisca izhajata iz zgodnejše Lombrosove zamisli, da je rojeni kriminallec v bistvu primerek (*throwback*) atavistične degeneracije, povrnitve na raven bioloških prednikov ("divjakov") v evolucijskem razvoju sodobnega človeka. To splošno idejo avtorja preneseta tudi na žensko kriminaliteto. Prestopniška ženska po njenem mnenju kaže dve izstopajoči karakteristiki "primordialne ženske", in sicer prezgodnjo zrelost in manjšo mero razlikovanja od moškega.²⁰

Lombroso in Ferrero sta ugotovila, da imajo ženske kršilke v splošnem majhno število – razmeroma nepomembnih – znamenj degeneracije. Te ženske niso povsem brez "čuta za moralnost". V kriminalno vedenje jih zvabi neubranljiva skušnjava ali prigovarjanje s strani tretje osebe ("napeljevalca"). Toda v množici prestopnic je manjšina žensk, katerih nagnjenje h kriminalnemu vedenju je bolj intenzivno in bolj perverzno kakor pri moških kriminalnih prototipih.²¹ Od tod sta avtorja izpeljala tezo, da je ženska rojena kriminalka resda redkejša kakor moški rojeni kriminallec, vendar pa je hujša: bolj krvoločna, bolj zlobna, bolj strašna. Zakaj? Že normalna ženska je po svoji naravi manj občutljiva kakor moški. Sočutje je proizvod občutljivosti ("senzibilnosti"): manjša občutljivost ima zatorej za posledico manjšo zmožnost za sočutje. Ženska je otročje bitje. Pri njej – vsaj po mnenju Lombrosa in Ferrera – najdemo vrsto značilnosti, ki jih lahko opazimo pri otrocih (če bi imeli otroci močne strasti, potrebno mišično moč in zadostno inteligenco, bi bili "strašni kriminalci", še posebej, če bi njihove zle težnje spodbudila "morbidna psihična dejavnost"). Ženska ima pomanjkljiv čut za moralo. Je maščevalna in ljubosumna (poleg tega pa je še nagnjena k temu, da se maščuje s prefinjeno krutostjo). Običajno so te kriminogene ženske lastnosti (oziroma – v primerjavi z moškim, ki predstavlja v optiki "biogenetskega zakona" vrhunec, namreč skrajni domet evolucijskega razvoja – pomanjkljive osebnostne lastnosti) nevtralizirane z večjo pobožnostjo, materinstvom,²² slabotnimi strastmi, spolno

¹⁹ Lombroso in Ferrero menita, da ima ženska storilka manj znamenj degeneracije zato, ker so ženske v splošnem dosegle manjši napredek v evolucijskem razvoju (v primerjavi z moškimi) – in so torej že kot skupina bolj "primitivne" -, tako da imajo tudi manj možnosti za "atavistično regresijo".

²⁰ Prestopniška ženska je torej psihološko in antropološko bližje moškemu kakor ženskemu spolu. V tem oziru je prestopniška ženska odklonska tudi na biološki ravni. Ženske so namreč – vsaj po mnenju Lombrosa in Ferrera – po svoji biološko določeni naravi bolj nagnjene h konformnemu (kakor h kriminalnemu) vedenju. V tem smislu se precej razlikujejo od moških, ki so po svoji biološko določeni naravi bolj nagnjeni k odklonskemu ravnanju (vsekakor bolj kakor ženske).

²¹ Te prestopniške ženske imajo vse kriminalne "kvalitete" moških in vse najhujše značilnosti žensk (na primer pretkanost, trmo in goljufivost).

²² Lombroso in Ferrero menita, da je ravno odsotnost oziroma šibkost materinskega čuta pri ženski prestopnici ključni "dokaz" za njeno nenormalnost (in "degeneriranost"): znamenje, da je na genetski ravni bolj moški kakor ženska.

hladnostjo in nerazvito inteligenco: "Ko pa morbidna dejavnost v psihičnih središčih okrepi slabe ženske lastnosti in jih spodbudi, da iščejo olajšanje v zlih dejanjih, in ko pobožnost in materinska čustva oslabijo, njihovo mesto pa zasedejo močne strasti, intenzivne erotične težnje, večja telesna moč in boljša inteligenca, je jasno, da se neškodljiva napol kriminalna normalna ženska preoblikuje v rojeno kriminalko, ki je strašnejša kakor moški kriminallec" (Lombroso in Ferrero s. 32).

Lombroso in Ferrero sta bila potemtakem trdno prepričana, da imajo ženske – ti "veliki otroci" – številnejše in bolj raznolike "zle težnje" kakor moški. Vendar pa ostajajo te težnje – njihova latentna (ali "virtualna") kriminalna dispozicija – v splošnem neizražene. Če pa se prebudijo in vznemirijo, proizvedejo sorazmerno večje (hujše) rezultate. Za Lombrosa in Ferrera je ženska (rojena) kriminalka dvojna izjema. Izjema je kot ženska in izjema je kot kriminalka. Kriminalci nasploh so izjema med civiliziranimi (normalnimi) ljudmi. Ženske prestopnice so izjema med kriminalci, saj je "naravna forma" regresije pri ženskah prostitucija,²³ ne pa kriminalna dejavnost. Lombroso in Ferrero sta namreč menila, da je bila "primitivna ženska" v večji meri "nečista" kakor pa kriminalna. Ravno zato, ker je rojena kriminalka (*la donna delinquente*) izjemna kar v dveh ozirih, jo Lombroso in Ferrero označita kot "pošast" (monstrum). Glede na to, da priklepajo normalno žensko h krepostnemu življenju meterinska in pobožna (verska) čustva ter telesna šibkost, avtorja sklepata, da mora biti zloba ženske, ki premaga vse te – kulturno in biološko naložene – prepreke in izvrši kaznivo dejanje, enormna (saj sicer ne bi zmogla triumfirati ob tolikšnih nadzorovalnih mehanizmih).

Feministke menijo, da so razmišljanja, ki sta jih objavila Lombroso in Ferrero, v precejšnji meri zaznamovala poznejše²⁴ etiološke teorije o ženski kriminaliteti (Klein s. 5-8).

²³ Za Lombrosa in Ferrera je že prostitucija kot taka ("per se") ključno znamenje atavizma in degeneracije. Za razliko od omikane ženske (namreč: "čiste" pripadnice srednjega razreda), ki je v splošnem spolno vzdržna (in zadržana) ali pa celo nezainteresirana za spolnost, je po njenem mnenju "primitivna" (ali "necivilizirana") ženska spolno "nemoralna" oziroma promiskuitetna ("prostitutka" torej). Prim. Smart 1976, s. 31-33.

²⁴ Zelo pogosto omenjana (in kajpak kritizirana) je biološka razlaga prestopniškega ravnanja žensk, ki so jo v knjigi *Delinquency in Girls* (1968) objavili Cowie, Cowie in Slater. Avtorji izhajajo – če nekoliko poenostavimo – iz naslednje pojasnjevalne sheme: (1) normalno dekle je v precejšnji meri "imuno" do kriminalnega vedenja (celo ob navzočnosti "kriminogenih" dejavnikov iz neposrednega družbenega okolja: osebnostni razvoj je namreč pri dekletu bolj stabilen in konstanten kakor pri fantu oziroma manj občutljiv za morebitne situacijsko pogojene "strese"); (2) prestopniško dekle se ne obnaša "žensko", ampak "moško", zato mora biti z njo nekaj narobe že na biološki ravni (prestopniško vedenje je učinek kromosomske ali hormonske fiziološke anomalije). Avtorji sicer omenjajo možne vplive, ki so določeni s težavami v otroštvu (na primer zaradi neljubeče matere ali nasilnega očeta), vendar pa imajo zanje najvažnejšo vlogo konstitucijski dejavniki. V tej zvezi poudarjajo, da so prestopniška dekleta v splošnem manj inteligentna, bolj debela, grda, okorna in slabega zdravja.

V njih je ženska kriminalnost opisana kot posledek individualnih – fizioloških in/ali psiholoških – značilnosti (posamičnih storilk), ki so zgolj na obrobju določene z ekonomskimi, političnimi in kulturnimi določevalnicami.²⁵ Gre za lastnosti, ki so utemeljene na eksplicitnih ali implicitnih podmenah o “inherentni” (ali “univerzalni”) ženski naravi. Ženska naj bi bila tako po svojem naravnem “bistvu” pasivna (v svoji spolni vlogi je zgolj nedejavni prejemnik, njen spolni užitek pa sestoji iz bolečine), čustvena (“iracionalna”), narcisistična, manipulativna (zlasti spolnost – in telesne čare – izrablja za doseganje svojih ciljev), spletkarska, preračunljiva, nečimrna, zavistna (ker, če uporabimo zlizani psihoanalitični kliše, nima penisa), maščevalna, ekspresivna, reproduktivna (zaznamovana z materinstvom in reproduktivnimi cikli), lažniva (neodkrita) in sleparska. V tradicionalnih teorijah je za najvišji izraz ženstvenosti pogosto vzeta bela ženska iz zgornjega razreda (ki pa je kajpak še vedno inferiorna v primerjavi z belim moškim iz istega razreda). Prestopniško vedenje žensk je običajno razloženo z nezmožnostjo prevzeti normalno žensko vlogo (žene in matere), neprilagojenostjo (nevrotičnostjo), osamljenostjo²⁶ in motenim (ali frustriranim) spolnim življenjem (normalna – moralno “čista” – ženska uporabi svoje telo kot “kapital”, ki ga s poroko zamenja za varnost in ugled, medtem ko nemoralna ženska – se pravi “kurba” – trguje s svojim telesom v zameno za zabavo, vznemirjenja, dogodivščine, gmotne dobrine in svobodo).

Beverley Brown (s. 43-49) opozarja, da je biologizem ena izmed najpogostejših – in že skoraj “rutinskih” (oziroma tako rekoč obveznih) – tarč feminističnih kritik. V feminističnem diskurzu je “biologizem” oznaka, ki se nanaša na podmeno, da so ženske determinirane s svojo (biološko) naravo, zaradi

²⁵ Določilnice iz okolja imajo v tej optiki zgolj funkcijo “sprožilnega dejavnika” (ki poževe v tek inherentno patološko “dispozicijo” v prestopniški ženski).

²⁶ Povezavo med osamljenostjo in prestopniškim vedenjem je preučila Gisela Konopka (v knjigi *Adolescent Girls in Conflict* iz leta 1966): “Pri dekletih v konfliktu sem odkrila ... osamljenost, ki jo spremlja obupanost. Seveda se tudi adolescentni fantje često čutijo osamljene, želijo si, da bi bili razumljeni, in si iščejo prijatelje. Toda zdí se, da v splošnem to ni osrednje jedro njihovih težav ... Dasiravno tudi dekleta stremijo k neodvisnosti, pa je njihova potreba po odvisnosti neobičajno velika” (s. 40). Čeprav tudi prestopniška dekleta – podobno kakor mnogi fantje – trpijo zaradi neuspešnosti in pomanjkanja priložnosti (za realizacijo svojih ciljev), Konopka meni, da je ključni problem zanje nezadovoljena potreba po tem, da bi jih nekdo ljubil (da bi se ustrezno vključile v tesna medosebna razmerja). Po njenem mnenju so motnje na seksualnem (ljubezenskem) področju “skoraj vedno” v ozadju prestopniškega vedenja (ne glede na to, ali gre za tatvine v trgovini, “špricanje” šole ali bežanje od doma). Kriminalno vedenje adolescentnih deklet je torej v prvi vrsti znamenje čustvene nestabilnosti (pogojene z nezadovoljenimi potrebami po ljubezni, varnosti in odvisnosti) in neprilagojenosti (ki ima lahko svoje vzroke v težavah znotraj družine ali v šolskem procesu). Na podobno tezo naletimo tudi v delu *The Unadjusted Girl*, katerega avtor je William I. Thomas (ki je v današnji optiki še najbolj znan po svojem pojmu “definicija situacije”).

katere so “inherentno” različne od moških (in so – po seksističnem tolmačenju – v razmerju do njih še inferiorne: bliže so naravi kakor kulturi, v večji meri so podvržene razpoloženjskim in čustvenim nihanjem, so manj razumne, zanje je značilno manjše zanimanje za javne zadeve in tako dalje). Za feministke je biologizem sporen, ker implicira sklop kulturnih predstav (mitov, stereotipov in prepričanj) o ženskah, ki so ideološke, saj odsevajo (in hkrati še vzdržujejo) seksistični družbeni red. Te predstave o ženskah so družbeno pogojene (izvirajo iz družbenih razmerij), a so vseeno predočene kot nekaj, kar je “zgolj” zrcalo ženskega naravnega “bistva”.²⁷ Brown poudarja, da je v številnih feminističnih kritikah biologizem (oziroma: splet “seksističnih” podmen o ženski naravi ali biološko/fiziološko determiniranem ženskem značaju in posledično še ženskem vedenju) dojet kot logični temelj pojasnjevanja ženske kriminalitete, namreč kot prva – čeravno zmotna – “premisa”, iz katere so izpeljane vse nadaljnje etiološke domneve. Teorije o vzrokih ženske kriminalnosti pa potem vplivajo še na obravnavo (terapevtske ali rehabilitativne programe) žensk v kazensko-pravnem sistemu.

Beverley Brown (s. 50-52) meni, da so feministične kritike biološkega pozitivizma v kriminologiji (zlasti v etioloških teorijah o kriminaliteti žensk) v precejšnji meri problematične.²⁸ Po njenem mnenju kriminologije namreč ni mogoče “racionalistično” rekonstruirati kot sklopa deduktivnih izpeljav iz utemeljitvenih premis o človekovi (ali – v danem primeru – specifično “ženski”) naravi. Če bi vseeno poskušali na ta način razumeti kriminološke teorije (na primer razlage ženske “kriminalnosti”), bi kmalu ugotovili, da imamo opraviti z nelogičnimi in kontradiktornimi teoretskimi zgradbami. Brown v tej zvezi opozarja, da navidezne nelogičnosti pravzaprav niso simptomi seksizma (moških kriminologov, ki so preučevali žensko kriminaliteto), marveč so bolj rezultati vprašljive – namreč silogistične – bralne tehnike. Za Brownovo je problem feminističnih kritik biologizma v tem, da ne razlikujejo med kaznivim dejanjem in “kriminalnostjo” (oziroma dejavniki, ki žensko predisponirajo za kriminalno vedenje). Na primer: prostituiranje je v kriminologiji opredeljeno kot seksualno kaznivo dejanje, kar pa ne pomeni, da je v ozadju te dejavnosti en sam – in še to prvenstveno spolni – “vzrok”. Beverley Brown poudarja, da si prizadeva pozitivizem odkriti predvsem “resnične” storiške, namreč kršilke z bolj ali manj utrjeno kriminalno predispozicijo (ki je “izvor” kriminalnega vedenja). To pomeni, da v pozitivistični optiki vsi kršilci (in kršilke) niso opredeljeni kot “resnični” krimi-

²⁷ Feministke v tej zvezi kritizirajo naslednje (tavtološko) sklepanje: To, kar vidim tu in zdaj (namreč pojavno dejanskost v dani družbi), je edino možno in torej naravno. Reči so take, kakršne so, ker so naravne. Naravne pa so zato, ker so reči pač takšne, kakršne so. Prim. Smart 1976, s. 36.

²⁸ Carol Smart (1977, s. 183) v tej zvezi opozarja, da so se feministične perspektive (tudi v kriminologiji) pričele s kritiko seksizma (in sicer v teorijah, ki so jih zvečine sproducirali moški – v precejšnji meri predvsem za moške). Vendar pa kritika – naj bo še tako utemeljena – še ne ustvari novega teoretskega “pristopa”.

nalci. Od tod sledi, da je treba razlikovati – na primer v luči bioloških teorij – vsaj dve vrsti kaznivih dejanj (žensk in kajpada tudi moških): (1) kazniva dejanja, ki niso biološko determinirana; (2) kazniva dejanja, ki so izraz biološko pogojene (ali prirojene) kriminalnosti. Brown v tej zvezi opozarja, da so za Lombrosa in Ferrera ženske v večini primerov samo kršiteljice zakona (se pravi priložnostne storilke, katerih kaziva dejanja izvirajo iz zunanjih, ne-bioloških vzrokov ali dejavnikov, na primer iz slabe družbe, skušnjav ali ekonomske stiske), le v zelo redkih primerih pa so “prave kriminalke”. V luči njene interpretacije dela *La Donna Delinquente* izhajata Lombroso in Ferrero iz domneve, da je ženska po svoji – biološko dani – naravi²⁹ konformistka (zato so kršitve večinoma pogojene z dejavniki, ki izvirajo iz okolja), ne pa kriminalka. “Prave” ženske storilke tvorijo atipično in maloštevilno skupino. Odklonske so v dveh ozirih: (1) imajo kriminalno “dispozicijo” (podobno kakor moški kriminalci); (2) odstojajo od narave konformistične ženske. Ravno zaradi te dvojne odklonskosti so – za Lombrosa in Ferrera – “pošasti”.³⁰

Sklepna opazka

Najbrž ni preveliko presenečenje, da tradicionalna kriminologija ni posvečala pretirane pozornosti ženski kriminaliteti. Po svoje je prejkone tudi dovolj razumljivo, da so odklone ženske v preteklosti pojasnjevali predvsem z njihovo domnevno “naravo” (ali pa z domnevnimi odkloni od značilno ženskega “bistva”). Strogo razlikovanje med biološkimi in družbeno-kulturnimi (socializacijskimi) razsežnostmi “ženskosti”, predvsem pa večje zanimanje za konstrukcijo (ženske in moške) spolne vloge je pač razmeroma nov pojav v polju družboslovja. Kakorkoli že, zdi se, da bi morala feministično usmerjena teoretska misel nameniti osrednjo pozornost predvsem ženski konformnosti (v sodobni poznomoderni družbi), vsekakor večjo kakor ženskim odklonom (ali kaznivim dejanjem). Še več, osredotočiti bi se morala predvsem na strukturno pogojeno nasilje, ki je v danih razmerah povezano z igranjem ženskih vlog. Na sicer notranje precej razčlenjenem področju sodobnih feminističnih snovanj je kar nekaj smeri, ki se ukvarjajo prav z omenjeno tematiko. Seveda pa bi njihova

²⁹ Naravno dispozicijo za konformno vedenje krepijo še neformalni nadzorovalni mehanizmi. Ženske so namreč v splošnem bolj dosledno nadzorovane kakor moški (in to tako s strani samih žensk kakor tudi moških). Normativna pričakovanja v zvezi z njihovim “normalnim” vedenjem so drugačna kakor pri moških. Ženske so podvržene drugačnim socializacijskim vzorcem. Običajno pa imajo na voljo tudi manj priložnosti za kriminalno vedenje.

³⁰ V tej zvezi morda ni odveč opozoriti, da je takšna vrednostna ocena oziroma simbolna označitev ženske storilke – namreč kot “pošasti” – v precejšnji meri pogojena z redkostjo kriminalnega vedenja žensk. To je nemara ključni razlog, zaradi katerega so ženske, ki storijo kaznivo dejanje, dojete v zelo drugačni luči kakor moški (beri: storilci enakega kaznivega dejanja) – prav zato, ker so pač ženske (ženske namreč niso storilke kaznivih dejanj: one ne počnejo tako hudih reči).

podrobnejša predstavitev (in kritična osvetlitev) terjala obravnavo v posebnem članku.

LITERATURA:

- Adler, F.: **Sisters in Crime**. McGraw-Hill, New York 1975.
- Balkan, S., Berger, R., Schmidt, J.: **Crime and Deviance in America: A Critical Approach**. Wadsworth, Monterey 1980.
- Barrett, M.: **Women's Oppression Today**. Verso, London 1980.
- Beirne, P., Messerschmidt, J.: **Criminology**. Harcourt Brace College Publishers, Fort Worth 1991.
- Brown, B.: Reassessing the Critique of Biologism. V: L. Gelsthorpe in A. Morris (eds.), **Feminist Perspectives in Criminology**. Open University Press, Milton Keynes 1990, str. 41-56.
- Brownmiller, S.: **Proti naši volji. Moški, ženske in posilstvo**. KRT, Ljubljana 1988.
- Cain, M.: Towards Transgression: New Directions in Feminist Criminology. V: J. Muncie et al. (eds.), **Criminological Perspectives: A Reader**. Sage, London 1996, str. 466-474.
- Cain, M.: Realist Philosophy and Standpoint Epistemologies or Feminist Criminology as a Successor Science. V: L. Gelsthorpe in A. Morris (eds.), **Feminist Perspectives in Criminology**. Open University Press, Milton Keynes 1990, str. 124-140.
- Campbell, A.: **Girl Delinquents**. Basil Blackwell, Oxford 1981.
- Carlen, P.: **Criminal Women**. Polity Press, Cambridge 1985.
- Carlen, P.: Criminal Women and Criminal Justice: The Limits to, and Potential of, Feminist and Left Realist Perspectives. V: J. Muncie et al. (eds.), **Criminological Perspectives: A Reader**. Sage, London 1996, str. 475-483.
- Carlen, P.: **Women, Crime and Poverty**. Open University Press, Milton Keynes 1988.
- Caulfield, S., Wonders, N.: Gender and Justice: Feminist Contributions to Criminology. V: G. Barak (ed.), **Varieties of Criminology: Readings from a Dynamic Discipline**. Praeger, Westport 1994, str. 213-230.
- Chesney-Lind, M.: **The Female Offender: Girls, Women, and Crime**. Sage, London 1997.
- Cowie, J., Cowie, V., Slater, E.: **Delinquency in Girls**. Heinemann, London 1968.
- Crites, L.: Women Offender: Myth vs. Reality. V: L. Crites (ed.), **The Female Offender**, Lexington Books, Lexington 1976, str. 33-44.
- Downes, D., Rock, P.: **Understanding Deviance: A Guide to the Sociology of Crime and Rule-Breaking**. Clarendon Press, Oxford 1990.
- Gelsthorpe, L., Morris, A.: Feminism and Criminology in Britain. V: P. Rock (ed.), **A History of British Criminology**, Clarendon Press, Oxford 1988, str. 111-123.

- Gelsthorpe, L., Morris, A. (eds.): **Feminist Perspectives in Criminology**. Open University Press, Milton Keynes 1990.
- Heindensohn, F.: Gender and Crime. V: M. Maguire et al. (eds.), **The Oxford Handbook of Criminology**. Clarendon Press, Oxford 1994, str. 997-1040.
- Heindensohn, F.: **Women and Crime**. Macmillan, Houndmills 1996.
- Jaggar, A.M., Rothenberg, P. (eds.): **Feminist Frameworks**. McGraw-Hill, New York 1984.
- Klein, D.: The Etiology of Female Crime: A Review of the Literature. V: L. Crites (ed.), **The Female Offender**. Lexington Books, Lexington 1976, str. 5-32.
- Konopka, G.: **The Adolescent Girl in Conflict**. Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1966.
- Leonard, E.: **Women, Crime, and Society: A Critique of Criminology Theory**. Longman, New York 1982.
- Lombroso, C., Ferrero, W.: The Criminal Type in Women and Its Atavistic Origin. V: J. Muncie et al. (eds.), **Criminological Perspectives: A Reader**. Sage, London 1996, str. 34-39.
- Maccoby, E.E., Jacklin, C.N.: **The Psychology of Sex Differences**. Stanford University Press, Stanford 1974.
- Messerschmidt, J.: **Capitalism, Patriarchy, and Crime: Toward a Socialist Feminist Criminology**. Rowman and Littlefield, Totowa 1986.
- Morrison, W.: **Theoretical Criminology: From Modernity to Post-Modernism**. Cavendish Publishing Limited, London 1995.
- Mršević, Z.: Sodobni biološki determinizem in kriminaliteta žensk. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, 1993, 2:121-128.
- Nikolić-Ristanović, V.: Družbeno nadzorstvo in kriminaliteta žensk. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, 1991, 1:16-26.
- Oakley, A.: **Sex, Gender, and Society**. Harper and Row, New York 1972.
- Pollak, O.: **The Criminality of Women**. A.S. Barnes/Perpetua, New York 1950.
- Quetelet, A.: Of the Development of the Propensity to Crime. V: J. Muncie et al. (eds.), **Criminological Perspectives: A Reader**. Sage, London 1996, str. 14-28.
- Richards, J.R.: **The Sceptical Feminist**. Penguin, Harmondsworth 1981.
- Schwendinger, J., Schwendinger, H.: **Rape and Inequality**. Sage, Beverly Hills 1983.
- Simon, R.: **Women and Crime**. D.C. Heath, Lexington 1975.
- Smart, C.: **Women, Crime and Criminology**. Routledge and Kegan Paul, London 1977.
- Smart, C.: Feminist Approaches to Criminology or Post-modern Women Meets Atavistic Man. V: J. Muncie et al. (eds.), **Criminological Perspectives: A Reader**. Sage, London 1996, str. 453-465.
- Smart, C.: **Law, Crime and Sexuality: Essays in Feminism**. Sage, London 1995.
- Thomas, W.I.: **The Unadjusted Girl**. Harper & Row, New York 1967.
- Walklate, S.: **Gender and Crime: An Introduction**. Prentice Hall, London 1995.
- Young, A.: **Femininity in Dissent**. Routledge, London 1990.

Feminist perspectives and criminology

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

The paper deals with some of the most basic characteristics of the relationship between feminism and criminology. It presents a situation of feminist perspectives within the field of criminology. It analyses the concept of "feminism" and points at the most important orientations within feminist criminology. Main attention is devoted to a (critical) elucidation of the feminist criticism of traditional explanations of female criminal behaviour.

Key words: criminology, feminism, female crime

UDC 343.9 + 396